

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA TERMINOLOGIYANING RIVOJLANISH TARIXI**Abidova Aziza Xozirbekovna**

Pedagogika va iqtisodiyot universiteti

Til inson tafakkuri va ilmiy taraqqiyotining muhim vositasidir. Har bir tilning rivojlanishida terminologiya alohida o‘rin tutadi. Terminlar fan, texnika, san‘at va boshqa sohalarda qo‘llanadigan maxsus so‘zlar bo‘lib, ular ilmiy muloqot va bilim almashinuvining asosi hisoblanadi. Ingliz va o‘zbek tillarida terminologiyaning rivojlanish jarayoni turli bosqichlardan o‘tgan bo‘lib, ularning shakllanishi, o‘zgarishi va rivojlanishi ijtimoiy, madaniy va ilmiy taraqqiyot bilan chambarchas bog‘liq. Ingliz tilida terminologiya rivojlanishi asosan ilm-fan va texnologiyaning taraqqiyoti bilan bog‘liq. Dastlab, lotin va yunon tillaridan olingan terminlar ilmiy nutqning asosiy qismini tashkil etgan. Xususan, tibbiyot, matematika, astronomiya va fizika sohaslarida ko‘plab terminlar lotin va yunon manbalaridan olingan. Masalan, "biology" (biologiya), "physics" (fizika), "medicine" (tibbiyot) kabi atamalar ushbu tillardan olingan. XIX-XX asrlarda sanoat inqilobi va texnologik yutuqlar natijasida ingliz tiliga yangi terminlar qo‘shildi. Kompyuter texnologiyalari rivojlanishi bilan "software" (dasturiy ta‘minot), "hardware" (apparat ta‘minoti), "database" (ma‘lumotlar bazasi) kabi terminlar paydo bo‘ldi. Hozirgi vaqtda ingliz tili global ilm-fan va texnologiya tili sifatida faol rivojlanmoqda va yangi terminlarni o‘z ichiga qabul qilishda davom etmoqda. O‘zbek tilida terminologiya rivojlanishi tarixiy va madaniy jarayonlar bilan bog‘liq. Dastlab, o‘zbek terminologiyasiga arab, fors va turkiy tillardan so‘zlar kirib kelgan. Islom ilm-fani rivojlangan davrlarda arabcha ilmiy terminlar keng tarqalgan. Masalan, "hisob" (matematika), "kimyo" (kimyo), "tabobat" (tibbiyot) kabi so‘zlar arab tilidan kirib kelgan. XX asrning boshlarida o‘zbek tilida ilmiy terminlarni shakllantirishga alohida e‘tibor berila boshlandi. Sovet davrida rus tilidan ko‘plab ilmiy va texnik terminlar o‘zbek tiliga kirib keldi. Masalan, "elektr", "generator", "kompyuter", "analiz" kabi so‘zlar rus tilidan olingan. Mustaqillik yillarida esa terminologiyani milliy lashtirish va o‘zbek tilining o‘ziga xosligini saqlab qolish maqsadida ko‘plab yangi atamalar yaratildi. Masalan, "dasturiy ta‘minot", "ma‘lumotlar bazasi", "axborot texnologiyalari" kabi terminlar o‘zbek tiliga moslashtirildi. Ingliz tili dunyodagi eng keng tarqalgan va tez rivojlanayotgan tillardan biri hisoblanadi. Uning boyib borishida va zamonaviy kommunikatsiya vositasi sifatida muvaffaqiyatli rivojlanishida terminologiyaning o‘rni beqiyosdir. Bu maqolada ingliz tilida terminologiyaning qanday rivojlanganligi, uning manbalari va asosiy omillari haqida so‘z yuritiladi. Ingliz tilida terminologiyaning rivojlanishini quyidagi asosiy bosqichlarga ajratish mumkin:

Lotin va yunon tillarining ta‘siri Ingliz tili ilk rivojlanish bosqichida lotin va yunon tillaridan ko‘plab ilmiy va texnik terminlarni qabul qilgan. Masalan, "biology", "physics", "mathematics" kabi so‘zlar aynan lotin va yunon ildizlariga asoslanadi.

Fransuz va nemis tillaridan o‘zlashmalar O‘rta asrlarda, ayniqsa Norman bosqini (1066) natijasida, fransuz tili ingliz tiliga katta ta‘sir ko‘rsatgan. Bu ta‘sir iqtisod, huquq, san‘at va harbiy sohalardagi terminologiyada namoyon bo‘ldi. Masalan, "government" (hukumat), "court" (sud) kabi so‘zlar fransuz tilidan kirgan.

Ilm-fan va texnologiya inqilobi XVII-XVIII asrlardagi ilmiy inqilob va sanoat rivoji yangi terminlarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ldi. Ingliz tilida fan va texnika bilan bog‘liq atamalar shakllana boshladi. Masalan, "electricity" (elektr), "thermodynamics" (termoyadro), "computer" (kompyuter) kabi so‘zlar ushbu davrda paydo bo‘lgan.

XX-XXI asrlarda axborot texnologiyalari va globalizatsiya Soʻnggi yillarda internet va axborot texnologiyalari sohasidagi yutuqlar ingliz tilidagi terminologiyaning keskin oʻzgarishiga olib keldi. Kompyuter va dasturiy taʼminot sohasida yuzlab yangi terminlar paydo boʻldi: "software", "hardware", "artificial intelligence", "blockchain" kabi atamalar dunyo boʻylab keng qoʻllanilmoqda.

Ilmiy va texnologik taraqqiyot Har bir yangi kashfiyot va ixtiro bilan yangi terminlar paydo boʻladi. Masalan, sunʼiy intellekt, kiberxavfsizlik va kvant hisoblash sohalarda yangi tushunchalar tez-tez paydo boʻlmoqda.

Globalizatsiya va xalqaro aloqa Ingliz tili dunyo miqyosida xalqaro biznes va ilmiy kommunikatsiya tili sifatida ishlatilgani sababli, yangi terminlar tez tarqaladi va boshqa tillarga ham oʻz taʼsirini oʻtkazadi.

Ijtimoiy va madaniy omillar Pop madaniyat, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar yangi soʻzlar va atamalarni ommalashtiradi. Masalan, "meme", "selfie", "influencer" kabi terminlar ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi bilan tilga kirib kelgan.

XULOSA

Ingliz va oʻzbek tillarida terminologiyaning rivojlanishi turli jarayonlarni oʻz ichiga oladi. Ingliz tili global fan va texnologiya tili sifatida rivojlanib, koʻplab terminlarni boshqa tillarga eksport qilmoqda. Oʻzbek tilida esa milliy terminologiyani rivojlantirishga qaratilgan harakatlar davom etmoqda. Bu jarayonlar har ikkala tilning ilmiy va texnik sohalarda yanada rivojlanishiga xizmat qiladi. Kelajakda oʻzbek tilida ilmiy terminlarni shakllantirish va rivojlantirish yanada muhim ahamiyat kasb etishi kutilmoqda. Ingliz tilida terminologiyaning rivojlanishi uzluksiz jarayondir. U turli tillardan oʻzlashmalar, ilmiy va texnologik taraqqiyot, globalizatsiya va ijtimoiy omillar natijasida shakllanib bormoqda. Bugungi kunda ingliz tili yangi terminlar yaratish va tarqatish boʻyicha yetakchi til sifatida qolmoqda. Kelajakda sunʼiy intellekt va boshqa texnologik yangiliklar bu jarayonga yanada koʻproq taʼsir oʻtkazishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYHATI:

1. Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press, 2003.
2. Algeo, J. The Origins and Development of the English Language. Cengage Learning, 2010.
3. Karimov, I. Oʻzbek tilining taraqqiyot bosqichlari va istiqbollari. Toshkent, 1995.
4. Mahmudov, N., & Muminov, O. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. Oʻzbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2005.
5. Yoʻldoshev, B. Oʻzbek terminologiyasining shakllanishi va rivojlanishi. Fan, 2001
6. Gʻulomov, S. Lingvistik terminlarning shakllanish jarayoni. Toshkent, 2010
7. Toʻxtayev, Sh. Oʻzbek tilshunosligi asoslari. Toshkent, 2017.